

A. В. ЗУБЕНКО

СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ АКТИВ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА З ПРАВОЗАСТОСОВЧИМИ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИМИ АКТАМИ

Проанализированы точки зрения ученых на данную проблему и сделан вывод о целесообразности выделения актов толкования в самостоятельный вид или группу правовых актов.

Researches of the well-known scientists are analyzed in the article, an author considered their points of view on this problem and made an own conclusion in relation to expedience of separation of law interpretation acts in an independent kind or group of law acts.

Проблеми тлумачення норм права цікавили і продовжують цікавити багато вчених та юристів-практиків, досліджувалися і обговорювалися в юридичній науці не один раз. Тому ми вважаємо за необхідне привернути увагу юридичної науки і практики до проблеми співвідношення та взаємодії актів тлумачення норм права з правозастосовчими та нормативно-правовими актами.

Поряд з нормативно-правовими актами і актами застосування норм права інтерпретаційні акти становлять особливу групу правових актів і відіграють важливу роль у системі правових актів України. Акти тлумачення норм права містять роз'яснення змісту і порядку застосування правової норми, діють разом з тим нормативно-правовим актом, у якому містяться норми права, що тлумачаться, залежать від них, формуються уповноваженим органом у рамках його компетенції і мають обов'язкову силу для всіх, хто застосовує норми, що роз'яснюються.

© ЗУБЕНКО Алла Володимирівна –аспірантка Інституту політології та права НПУ ім. М.П. Драгоманова

Погляди науковців на одну й ту ж проблему, пов'язану з віднесенням актів тлумачення норм права до системи правових актів та їх відокремлення від джерел права, дають змогу стверджувати про необхідність і актуальність дослідження як цього питання окремо, так і актів тлумачення норм права загалом. Деякі науковці, зокрема, О.Ф. Скакун, стверджує про відмінність між нормативними актами та актами тлумачення норм права й актами застосування норм права¹.

Нормативні акти є первинними за своєю суттю, інтерпретаційні й правозастосовчі акти – похідні від нормативних у тому розумінні, що без нормативних актів їхнє існування неможливе. Нормативні акти – обов'язкова передумова появи актів тлумачення та актів застосування норм права, оскільки неможливо тлумачення й застосування права без самого права (представленого таким його джерелом, як нормативний акт). Нормативні акти – різновид джерел (форм) права, акти тлумачення й застосування права такого офіційного статусу не мають. Нормативні акти містять норми права, акти тлумачення права – роз'яснення відповідних норм права. Правозастосовчі акти, в свою чергу, містять індивідуальний (персоніфікований) владний припис, винесений уповноваженим органом (особою) в результаті вивчення конкретної юридичної справи. Правозастосовчі акти застосовуються з урахуванням актів їхнього офіційного тлумачення. Самі по собі акти тлумачення права юридичного значення не мають, вони діють і застосовуються в єдності з тими нормами, які тлумачать (у єдності з відповідними нормативними актами). Оскільки правильне застосування норми права неможливе без з'ясування точного змісту кожного з елементів її структури, без розуміння всіх понять, які містить дана норма, тлумачення є неодмінним атрибутом правозастосовчої діяльності. Зміст тлумачення правової норми фіксується, як правило, опосередковано, неявно – через відповідний правозастосовчий акт, в якому це тлумачення використано. Проте іноді воно може виражатися в окремому, самостійному документі (акті), якщо є потреба роз'яснити іншим особам своє розуміння правової норми.

Інші науковці, зокрема Д.Ю. Хорошковська, відносить акти тлумачення норм права до системи джерел права України. Йдеться про рішення Конституційного Суду України, адже на цей орган влади Конституцією України (ст.ст. 147, 150) покладено обов'язок вирішення питання про відповідність законів та інших нормативно-правових актів Конституції України, а також офіційне тлумачення Конституції та законів України. Так, Д.Ю. Хорошковська зазначає, що рішення Конституційного Суду з питань офіційного тлумачення Конституції і законів України органічно пов'язані з Конституцією і законами України як інтерпретаційні акти органу конституційної юрисдикції; юридична сила таких актів вища за юридичну силу законів та інших правових актів². На думку Д.Д. Лилака, право Конституційного Суду України тлумачити Конституцію України і закони України надає йому статусу законотворчого органу, а актам офіційного тлумачення – обов'язкового для всіх юридичних і фізичних осіб характеру³.

Дослідимо детальніше думку М.М. Вовпенка, який розглядає акти тлумачення (інтерпретаційні акти) як різновид правових актів, які видаються уповноваженими органами держави, а також громадськими організаціями, яким таке право делеговане. Вони наділені всіма найбільш загальними рисами, характерними для правових актів. Основна подібність інтерпретаційних актів з іншими правовими актами полягає в наступному: а) усі вони є продуктом вольової, свідомої діяльності, охоронюваної державою;

б) мають цільовий характер; в) існують тільки в конкретній правовій формі; г) є юридичною основою й гарантією здійснення законності.

Акти тлумачення мають як загальні ознаки, властиві всім правовим актам, так і специфічними особливостями, що свідчить про їх якісну однорідність у рамках системи правових актів.

У теорії вітчизняного права і юридичній практиці велике значення має розподіл правових актів на нормативні й індивідуальні. Цей розподіл має певну цінність і у зв'язку з дослідженням питання про місце інтерпретаційних актів у загальній системі правових актів. Розглянемо деякі особливості нормативних та індивідуальних актів, виходячи з їхнього поділу на дрібні підсистеми.

Нормативно-правові акти як головне джерело права в Україні, поділяються на закони й підзаконні акти. Закони, як правило, містять первісні норми права. Метою підзаконних нормативно-правових актів є уточнення, зміна, утвердження або роз'яснення змісту раніше встановлених правових норм. Такі функції виконують: акти-доручення іншим органам про видання правових норм; акти, що затверджують інші нормативні веління держави; акти, у яких викладаються норми, встановлені вищими органами; акти, у яких повідомляється про часткову або повну зміну окремих правових актів; акти конкретизації, роз'яснення того, як слід розуміти й застосовувати раніше видані правові норми; акти контролю й нагляду, що забезпечують найбільш правильну й ефективну реалізацію права. В юридичній літературі зазначається, що нормативний зміст підзаконних актів слід розуміти в тому значенні, що подібні акти не є актами застосування права, їхня дія постійна, а суб'єкт їх застосування індивідуально не визначено. Зазначені властивості підзаконних нормативно-правових актів являють собою відому цінність, адже вони характеризують акти нормативного тлумачення, що належать до групи підзаконних правових актів.

У свою чергу, індивідуальні правові акти можна поділити на кілька груп, серед яких можна виділити: акти застосування, акти дотримання, акти використання й акти казуального тлумачення права. Їхні загальні риси визначаються персоніфікацією правових норм, прив'язкою до конкретної ситуації, у якій здійснюється реалізація права. Тісний зв'язок індивідуальних актів із процесами реалізації права призводить до того, що вони фіксують індивідуально-визначену волю держави, громадських організацій або конкретних осіб, що проявляється в конкретних правових відносинах.

М.М. Вопленко зазначає, що поділ правових актів на нормативні й індивідуальні не є єдино можливим. Зокрема, такий поділ не охоплює численну групу так званих змішаних правових актів, що містять як нормативні, так і індивідуальні розпорядження. До того ж окремі підзаконні акти поряд з новими правовими нормами можуть містити також і роз'яснення чинного законодавства, маючи на увазі його відповідність знову видаваним правовим розпорядженням⁴.

Виходячи з наведеної М.М. Вопленком класифікації акти тлумачення, будучи різновидом правових актів, можуть бути як нормативними, так і індивідуальними. Однак у науковій літературі дане питання продовжує залишатися спірним. Так, П.О. Недбайло відзначав, що, крім індивідуальних і нормативних актів, є інтерпретаційні акти, які конкретних правовідносин не викликають, але й нових правових норм у собі не містять. На його думку, інтерпретаційні акти не можна відносити ні до індивідуальних, ні до нормативних, тобто вони є юридичним середовищем правильного й ефективного застосування правових норм⁵. Точка зору П. О. Недбайло була піддана критиці з боку І. С. Самощенка, який, на наш погляд, вірно підкреслив, що інтерпретаційні акти, як правило, не містять нових право-

вих положень, але включені до них роз'яснення законів можуть бути як загальними (нормативними), так і конкретними (індивідуальними)⁶.

А. Ф. Шебанов вважає, що акти-роз'яснення від компетентних державних органів є офіційним роз'ясненням змісту основних нормативних актів і підлягають виконанню на рівних з ними підставах⁷.

Разом з тим зазначена точка зору не є пануючою. Більше того, розгляд актів тлумачення як різновидів нормативних і індивідуальних правових актів дає можливість окремим авторам заперечувати доцільність виділення актів тлумачення в самостійний вид або групу правових актів. Так, А. С. Піголкін, стверджуючи, що виділення інтерпретаційних актів у самостійний вид навряд чи що-небудь означає для теорії й практики, аргументує це положення тим, що як індивідуальне роз'яснення, так і роз'яснення, що має нормативний характер, органічно зливається з актами, що роз'яснюються⁸.

Проаналізувавши думки різних учених щодо проблеми віднесення актів тлумачення норм права до системи правових актів та їх відокремлення від джерел права, ми вважаємо, що сам лише факт поділу актів тлумачення норм права на нормативні та індивідуальні не дає достатніх підстав робити висновок про недоцільність розгляду їх у вигляді особливого різновиду правових актів. Адаже загально визнано, що акти тлумачення норм права мають специфічне функціональне призначення й відіграють надзвичайно важливу роль у механізмі правового регулювання.

Слішною є точка зору С. С. Алексєєва, який відзначає, що «за своїм змістом інтерпретаційні акти – це особливий вид правових актів, він існує поряд з нормативними й індивідуальними актами»⁹. Цю ж думку у своїх роботах розвиває й А.В. Міцкевич, який відзначає, що сама класифікація правових актів на нормативні й індивідуальні не завжди сприяє з'ясуванню юридичної природи роз'яснень, видаваних різними компетентними органами. З її допомогою важко досліджувати, наприклад, особливості роз'яснень Пленуму Верховного Суду. Ось чому автор відносить акти офіційного тлумачення до різновиду актів контролю й нагляду, здійснюваного компетентними органами¹⁰.

Однак, на нашу думку, позиція А.В. Міцкевича щодо місця актів тлумачення норм права у системі правових актів, зокрема, їх віднесення до різновиду актів контролю й нагляду, не охоплює всієї сукупності актів тлумачення. Так, з поля зору зникають акти тлумачення, які виконують функції мотивування і юридичної аргументації. Тому в даному випадку слід розглядати контроль і нагляд як одну з важливих функцій державних органів, яка здійснюється за допомогою актів тлумачення.

Підсумовуючи вищевикладене, можна без сумніву стверджувати самостійність актів офіційного тлумачення серед інших груп правових актів. Про це свідчить загальна класифікація правових актів, специфіка здійснюваних ними функцій, а також те, що акти офіційного тлумачення являють собою групу актів, за допомогою яких забезпечується правильна, відповідно до справжнього змісту чинного законодавства реалізація правових норм в суспільному житті.

1. Скаун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Х., 2001. – С. 414. 2. Лилак Д.Д. «Квазізакони» в системі законодавства України // Вісник господарського судочинства. – 2001. – №2. – С. 144–147. 3. Хорошковська Д.Ю. Роль судової практики в системі джерел права України: теоретико-правове дослідження:

Автореф. дис. канд.юрид.наук. – К., 2006. – С. 15. **4.** *Вопленко Н. Н.* Официальное толкование норм права. – М., 1976. – С. 53–57. **5.** *Недбайло П. Е.* Применение советских правовых норм. – М., 1960. – С. 488. **6.** Теоретические вопросы систематизации советского законодательства / Под ред. С.Н. Братуся, И.С. Самощенко. – М., 1962. – С. 82–83. **7.** *Шебанов А.Ф.* Форма советского права. – М., 1968. – С. 93. **8.** *Пиголкин А. С.* Толкование нормативных актов в СССР. – М., 1962. – С. 125. **9.** *Алексеев С.С.* Механизм правового регулирования в социалистическом государстве. – М., 1966. – С. 130. **10.** *Мицкевич А.В.* Правотворческое значение нормативного акта // Сов. государство и право. – 1965. – № 11. – С. 55.